

**AXBOROT-KUTUBXONA MUASSASALARIDA KITOBXONLAR
O‘QISHIGA RAHBARLIK QILISHNING ZAMONAVIY USULLARI VA
MUTOLAA MADANIYATINI RIVOJLANTIRISHDAGI AHAMIYATI**

Xamdamova Yorqinoy Muxtorjon qizi

Farg‘ona imkoniyatlari cheklangan shaxslar uchun

ixtisoslashtirilgan maxsus texnikumi

maxsus fan o‘qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada axborot-kutubxona muassasalarida kitobxonlar o‘qishiga rahbarlik qilishning an’anaviy va zamonaviy usullari hamda ularning mutolaa madaniyatini rivojlantirishdagi ahamiyati ko‘rib chiqilgan. O‘qishga rahbarlik qilishning yakka tartibdagi, ommaviy va raqamli (axborot-kommunikatsiya texnologiyalariga asoslangan) usullari tahlil qilingan. Shuningdek, imkoniyati cheklangan kitobxonlarga moslashtirilgan kutubxona xizmati ko‘rsatish masalalariga alohida e’tibor qaratilgan. Maqola kutubxonachilik va axborot xizmati sohasi mutaxassislari, o‘qituvchilar hamda kitobxonlik madaniyatini targ‘ib qilish bilan shug‘ullanuvchilar uchun mo‘ljallangan.

Kalit so‘zlar: axborot-kutubxona muassasasi, kitobxon, o‘qishga rahbarlik qilish, mutolaa madaniyati, kitobxonlik, bibliografik maslahat, kitob ko‘rgazmasi, elektron katalog, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, raqamli kutubxona xizmati, audiokitob.

Аннотация. В данной статье рассматриваются традиционные и современные методы руководства чтением в информационно-библиотечных учреждениях и их значение для развития культуры чтения. Анализируются индивидуальные, массовые и цифровые (на основе информационно-

коммуникационных технологий) методы руководства чтением. Особое внимание уделяется также вопросам предоставления библиотечных услуг, адаптированных для читателей с ограниченными возможностями. Статья предназначена для специалистов в области библиотечного дела и информационных услуг, преподавателей и лиц, занимающихся продвижением культуры чтения.

Ключевые слова: информационно-библиотечное учреждение, читатель, руководство чтением, культура чтения, чтение, библиографическое консультирование, книжная выставка, электронный каталог, информационно-коммуникационные технологии, цифровая библиотечная услуга, аудиокнига.

Abstract. This article examines traditional and modern methods of guiding readers' reading in information and library institutions and their importance in developing a reading culture. Individual, mass and digital (based on information and communication technologies) methods of guiding reading are analyzed. Special attention is also paid to the issues of providing library services adapted to readers with disabilities. The article is intended for specialists in the field of librarianship and information services, teachers and those involved in promoting a reading culture.

Keywords: information and library institution, reader, guiding reading, reading culture, reading, bibliographic consultation, book exhibition, electronic catalog, information and communication technologies, digital library service, audiobook.

Kirish

Kitob va mutolaa azaldan insoniyat ma'naviy taraqqiyotining eng muhim omillaridan biri bo'lib kelgan. Buyuk mutafakkir Alisher Navoiy kitobni “beminnat ustoz” deb ta'riflagani bejiz emas. O‘zbekiston Respublikasida kitobxonlik madaniyatini yuksaltirishga davlat darajasida alohida e'tibor qaratilmoqda. Jumladan, 2017-yil 13-sentabrda qabul qilingan Prezident qarori bilan kitob

mahsulotlarini nashr etish va tarqatish tizimini rivojlantirish, kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirish bo'yicha keng ko'lamli kompleks chora-tadbirlar belgilab berildi.

Bu jarayonda axborot-kutubxona muassasalari markaziy o'rin tutadi. Ularning vazifasi nafaqat kitob fondini to'plash va saqlash, balki kitobxonni mos adabiyot bilan bog'lash, uning o'qishini maqsadli yo'naltirish va mutolaaga bo'lgan barqaror qiziqishini shakllantirishdan iborat. Aynan shu faoliyat “kitobxonlar o'qishiga rahbarlik qilish” deb yuritiladi.

Zamonaviy davrda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivoji o'qishga rahbarlik qilish usullarini ham tubdan yangiladi: an'anaviy bosma usullar bilan bir qatorda elektron kataloglar, raqamli resurslar va onlayn xizmatlar keng joriy etildi. Ushbu maqolada o'qishga rahbarlik qilishning zamonaviy usullari va ularning mutolaa madaniyatini rivojlantirishdagi ahamiyati yoritib beriladi.

O'qishga rahbarlik qilish va mutolaa madaniyati tushunchalari

Kitobxonlar o'qishiga rahbarlik qilish - bu kutubxonachining kitobxonga mos adabiyot tanlash, o'qishni rejali tashkil etish va o'qilganini to'g'ri anglashda ko'maklashuvga qaratilgan pedagogik-axborot faoliyatidir. Bu jarayon majburlash emas, balki kitobxonning qiziqishi, yoshi va ehtiyojidan kelib chiqib uni to'g'ri yo'naltirishni anglatadi.

Mutolaa madaniyati esa kitobni to'g'ri tanlash, uni anglab o'qish, mazmunini tahlil qilish, baholash va olingan bilimni amaliy hayotda qo'llash ko'nikmalari majmuidir. “Mutolaa” so‘zi arabchada “o'qish” ma'nosini bildiradi; bugungi kunda esa u oddiy o'qishdan ko'ra kengroq - ongli, tahliliy va zavq bilan o'qishni ifodalaydi.

Kutubxona faoliyatining nazariy asoslarida hind olimi S.Ranganathan ta'riflagan beshta qonun muhim o'rin tutadi: kitoblar foydalanish uchundir; har bir kitobxonga – o‘z kitobi; har bir kitobga - o'z kitobxonini; kitobxonning vaqtini tejang;

kutubxona — doimo o'sib boruvchi organizm. Ushbu qonunlar, ayniqsa “har bir kitobxonga — o'z kitobi” va “har bir kitobga — o'z kitobxonini” tamoyillari, o'qishga rahbarlik qilishning mohiyatini, ya'ni kitobxon bilan kitobni o'zaro mos bog'lash zaruratini ifodalaydi.

O'qishga rahbarlik qilishning usullari

Yakka tartibdagi (individual) usullar

Individual usullar har bir kitobxon bilan alohida ishlashga asoslanadi. Bunga kitobxon bilan suhbat o'tkazish, uning qiziqishlari va ehtiyojlarini o'rganish, mos kitobni tavsiya etish, o'qish rejasini tuzishda yordam berish hamda bibliografik maslahat ko'rsatish kiradi. Kutubxonachi kitobxonning yoshi, bilim darajasi va maqsadini hisobga olib, unga eng foydali adabiyotni tanlashda yo'l-yo'riq beradi.

Ommaviy usullar

Ommaviy usullar bir vaqtning o'zida ko'plab kitobxonlarni qamrab oladi va mutolaani targ'ib qilishga xizmat qiladi. Ularga quyidagilar kiradi:

- Kitob ko'rgazmalari va ochiq ko'riklar — yangi yoki mavzuga oid adabiyotlarni namoyish etish.
- Kitobxonlar konferensiyalari, adabiy va she'riyat kechalari, kitob taqdimotlari.
- Munozara va bahslar, badiiy asarlar muhokamasi.
- “Yosh kitobxon”, “Eng faol kitobxon” kabi ko'rik-tanlovlar va kitobxonlik bayramlari.

Bunday tadbirlar kitobxonlarda o'qishga qiziqish uyg'otadi, mutolaani ijtimoiy va qiziqarli faoliyatga aylantiradi.

Zamonaviy (raqamli) usullar

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari o'qishga rahbarlik qilishga yangi imkoniyatlar olib kirdi. Zamonaviy usullarga elektron katalog (masalan, IRBIS tizimi) orqali adabiyot qidirish, kutubxonaning veb-sayti va onlayn xizmatlari, elektron va audiokitoblar, to'liq matnli ma'lumotlar bazalari kiradi. Bundan tashqari, ijtimoiy tarmoqlar orqali kitob targ'iboti va tavsiyalar berish, kitob treylerlari (buktreylar) tayyorlash, virtual ko'rgazmalar tashkil etish hamda QR-kodlar yordamida raqamli resurslarga tezkor kirish kabi usullar keng qo'llanilmoqda.

Raqamli usullar masofadan turib xizmat ko'rsatish imkonini beradi, kitobxonning vaqtini tejaydi va resurslarga teng kirishni ta'minlaydi. Shu bilan birga, ular an'anaviy usullarning o'rnini bosmaydi, balki ularni to'ldiradi va boyitadi.

O'qishga rahbarlikning mutolaa madaniyatini rivojlantirishdagi ahamiyati

O'qishga rahbarlik qilish mutolaa madaniyatini shakllantirishning asosiy mexanizmi hisoblanadi. To'g'ri yo'naltirilgan kitobxon kitobni ongli tanlashni, uni tahliliy o'qishni va mazmunini baholashni o'rganadi. Bu esa quyidagi natijalarga olib keladi:

- Intellektual va ma'naviy rivojlanish, dunyoqarashning kengayishi, til boyligi va nutq madaniyatining oshishi.
- Mustaqil bilim olish va umrbod o'rganish ko'nikmasining shakllanishi.
- Axborotni qidirish, tanlash va tanqidiy baholash, ya'ni raqamli savodxonlikning rivojlanishi.
- Mutolaaga nisbatan barqaror qiziqish va kundalik odatning tarkib topishi.

Demak, kutubxonachining malakali rahbarligi kitobxonni shunchaki o'quvchidan ongli, tahliliy va madaniyatli kitobxonga aylantiradi. Bu jarayon yakka shaxs rivojiga ham, jamiyatning umumiy ma'rifiy darajasiga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Imkoniyati cheklangan kitobxonlarga rahbarlik qilish xususiyatlari

Imkoniyati cheklangan kitobxonlar uchun o'qishga rahbarlik qilish maxsus, moslashtirilgan yondashuvni talab etadi. Bunda quyidagi vositalardan foydalaniladi: ko'rish qobiliyati cheklangan kitobxonlar uchun Brayl alifbosidagi nashrlar, “gapiruvchi kitoblar” (audiokitoblar), yirik shriftli kitoblar va ekranni ovozli o'qish dasturlari; eshitish qobiliyati cheklanganlar uchun vizual va yozma materiallar.

Bundan tashqari, individual yondashuv, moslashtirilgan tadbirlar va qulay muhit yaratish muhim ahamiyatga ega. Bunday xizmat ushbu toifadagi kitobxonlarning mutolaa madaniyatini rivojlantirishga, bilim olish huquqini amalda ta'minlashga va ijtimoiy moslashuviga xizmat qiladi.

Xulosa

Axborot-kutubxona muassasalarida kitobxonlar o'qishiga rahbarlik qilish — mutolaa madaniyatini rivojlantirishning eng samarali yo'llaridan biridir. Yakka tartibdagi, ommaviy va zamonaviy raqamli usullarning uyg'un qo'llanilishi kitobxonni mos adabiyot bilan bog'lash, uning o'qishini to'g'ri yo'naltirish va mutolaaga barqaror qiziqishini shakllantirish imkonini beradi.

Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari kutubxona xizmatini sezilarli darajada kengaytirdi va kitobxonlar uchun resurslarga teng kirishni ta'minladi. Imkoniyati cheklangan kitobxonlarga moslashtirilgan xizmat ko'rsatish esa mutolaa madaniyatini barcha qatlamlar uchun ochiq qiladi. Shu bois zamonaviy va an'anaviy usullarni mohirona uyg'unlashtirgan, malakali kutubxonachining faoliyati jamiyatda kitobxonlik madaniyatini yuksaltirishning muhim omili bo'lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “Kitob mahsulotlarini nashr etish va tarqatish tizimini rivojlantirish, kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini

- oshirish hamda targ'ib qilish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar to'g'risida”gi Qarori, PQ-3271-son. Toshkent, 2017-yil 13-sentabr.
2. O'zbekiston Respublikasining “Axborot-kutubxona faoliyati to'g'risida”gi Qonuni (yangi tahriri). Toshkent, 2021-yil 21-aprel, O'RQ-683-son.
 3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “Respublika aholisini axborot-kutubxona bilan ta'minlashni tashkil etish to'g'risida”gi Qarori. Toshkent, 2006-yil.
 4. Ganiyeva B. Axborot-kutubxona katalogi va fondi: o'quv qo'llanma. Toshkent, 2019. 180 b.
 5. Raxmatullayev M.A. Zamonaviy axborot-kutubxona texnologiyalari: o'quv qo'llanma. Toshkent, 2016. 240 b.
 6. Murodov M. Bolalar kitobxonligi va ularning o'qishiga rahbarlik qilish. Toshkent, 1988. 160 b.
 7. Yo'ldoshev E. Kitobxonlar o'qishiga rahbarlik qilish metodikasi. – Toshkent, 2005. 200 b.
 8. Axunjanov E. O'zbekistonda kitobat ishi tarixi. Toshkent: O'zbekiston, 2000. – 264 b.
 9. Ranganathan S.R. The Five Laws of Library Science. Madras: Madras Library Association, 1931. 458 p.
 10. Столяров Ю.Н. Библиотекосведение: избранные труды. Москва: Пашков дом, 2008. 568 с.
 11. Рахматуллаев М.А. Проектирование информационно-библиотечных систем. Москва: ИНФРА-М, 2016. 320 с.